gebouw, uitgegeven onder den sprekenden titel „The Cathedral of Commerce", de Kathedraal van den Handel.

De Kathedraal van den Handel! Die uitdrukking geeft te denken. En nog sterker houdt zij u vast, als ge de inleiding op deze fraai geïllustreerde uitgave leest. Deze werd geschreven door een predikant, zelfs een, die D.D. (doctor in de godgeleerdheid) achter zijn naam schrijft. Het is ongelooflijk, waarvoor zij in Amerika een dominee al niet voor gebruiken! Het staat niet gekleed, als hij z'n stempel niet op een werk drukt. Hij wordt er nog meer, zoo niet genoopt, dan toch allerbeleefdst en niet zelden tegen ruime belooning toe uitgenoodigd een figuranten-positie in te nemen, dan hier. Hier wordt het meer en meer mode om menschen als Speenhoff de gewenschte wijding te doen geven, tegen zóóveel per regel onderstel ik, maar in Amerika blijft men heel konservatief zijn niet-konservatieven, doch ultra-modernistischen dominee de klandizie gunnen.

Welnu, de direktie van de Woolworth Building (Woolworth zelf overleed in 1919) kan over Dr S. Parkes Cadman tevreden zijn. De handel is voor hem de mededinger van de religie geworden. „Evenals de religie gedurende de Middeleeuwen het monopolie had van kunst en architektuur, evenzoo heeft de handel de Vereenigde Staten sinds 1865 geheel aan zich getrokken". Wat hij daarmee bedoelt, vertolkt hij iets verder in deze ontboezeming: „Wanneer men het gebouw ziet bij het vallen van den avond, gedompeld in elektrisch licht als met een kleed, of in de heldere lucht van een zomermorgen, de ruimte doorhorend gelijk een kanteel van het paradijs van God, dat Johannes aanschouwde, zoo inspireert het gevoelens, welke te diep zijn, dan dat men ze in tranen zou kunnen uiten". Deze sentimentaliteit, die wel grootendeels als oratorisch zal moeten worden opgevat en daarom tot zulk een onzuivere beeldspraak leidt, getuigt van een zekere religieuse vereering van den handel.

Boven op de galerij, als men zich gewapend heeft tegen den wind en den hoed dieper over het hoofd heeft getrokken, ziet men de machtige wereldstad als geknield aan zijn voet. Maar aanstonds doet men een eigenaardige ontdekking. Als Europeaan zoekt men voor het oog kerkspitsen als rustpunten. Evenwel vindt men ze niet gemakkelijk. De kerken kruipen weg achter de paleizen van Mercurius. Gewone kantoorgebouwen zien uit de hoogte op de kerken neer. Dat is een symbool. Alleen trekke men er geen te verre konsekwenties uit. Vooreerst mag men niet generaliseeren en beweren, dat bij alle Amerikanen de handelsgeest het van den godsdienst wint. Voorts mag niet vergeten, dat de handel zich niet schriel aanstelt tegenover de kerk, maar haar miljoenen dollars in den schoot werpt, getuige de Roomsche St.-Patrick's Kathedraal. Eindelijk dient ook bedacht, dat het kerkelijke leven door zijn sterk doorgevoerde parochievorming, meer behoefte heeft aan vele en kleine kerken, dan aan weinige en groote. Doch dit alles neemt niet weg, dat in Amerika de handel in menig opzicht over de kerk heerscht, in de kerk zelf binnendringt, waardoor deze gedeeltelijk wordt verbussinessed. Gelukkig vallen de kerken, welke een zuiver Calvinistisch karakter bewaard hebben, hierbuiten.

„Onze vaderen hadden een fijnen neus." Ik had dit in een of ander boek over Amerika gelezen en het schoot mij op den Woolworth-toren opeens te binnen. Jammer, dat die neus niet lang genoeg was, mompelde ik in mijzelf. Onze oude kolonisten hadden met één oogopslag gezien, dat nergens in de Nieuwe Wereld een plaats zich beter tot vestiging leende, dan het Manhattan-eiland. Vlak aan zee, een vaste, rotsige bodem, een keur van waterwegen, een schitterende, natuurlijke haven van enorme lengte, al deze voordeelen vereenigt het stuk land, waarop New-York zich thans uitstrekt, in zich. Zij kochten dezen grond eerlijk van de Indianen, onze kooplieden. Maar ze waren eersteklas-bussiness-men en kregen het voor een prikje, voor f 60. En wie nu New-York overziet, zegt: 't is haast ongelooflijk. Maar we hebben nog andere vaderen dan de „Knickebockers", de oude kolonisten gehad. Die keken niet verder dan hun neus lang was en die was niet lang. Althans niet, wanneer zij den kant van Nieuw-Amsterdam uitzagen. Ze lieten de kolonisten daar maar tobben. Wat heeft de „koppige Piet", de goeverneur Peter Stuyvesant, daarover opgespeeld! De Engelschen kregen Nieuw-Amsterdam ook lief, maar niet met een Platonische liefde! Uit Holland echter zond men hulp, toen het te laat was. Deze gedachten gingen door mij heen, toen ik daar op den toren liep. En ik konkludeerde: „Nederland, ziedaar het loon voor je laksheid!" Natuurlijk mag men zich hierbij niet te zeer aan bespiegelingen overgeven. De meening is wel genit, dat, wanneer de Nederlanders daar de baas waren gebleven, Amerika zich nooit van Europa zou hebben losgescheurd. Holland zou er door vroed beleid wel voor gezorgd hebben, dat geen enkele reden tot een Vrijheidsoorlog noopte. Zulk een patriottische lofspraak valt te waardeeren. Maar mij dunkt, dat ieder, die Amerika bereist, dit eigenlijk ridikuul vindt. Amerika is Java niet. En Nieuw-Amsterdam was ook Amerika niet. Amerika was van meetaf het aangewezen land voor emigratie. Onderstel, dat iedere Europeesche natie van eenige beteekenis daar haar eigen kolonie zou hebben gehad, zoo zou daar toch ondanks de nationale verschillen een volk zijn opgegroeid, dat niet onderhoorig kon blijven. De drang naar zelfstandigheid openbaart zich in Amerika in alles. Op welke wijze die zich ook een weg zou banen, doet er niet toe, maar Amerika was voor de onafhankelijkheid toch voorbestemd. Dus daarover niet gedroomd.

Een mooi en oriënteerend uitzicht biedt de Woolworth-toren vooral op New-Yorks omgeving. Aan den Oostkant breidt zich uit de grijze, bijna altijd ietwat wazige oceaan, hier en daar door lieflijk groen omzoomd. Wat naar links luiert languit Long Island (Lange Eiland), dat boven op het water schijnt te slapen. Naar het Zuiden reien zich de eentonige loodsen van de machtige haven aaneen, maar daartusschen in de op dezelfde maat gefabriceerde dokken, met als welkome afwisseling zeemonsters in bonte verven, bassend tegen die kleine krieltjes van sleepbooten, die al maar door stoompiepend om hen heen draaien. Aan den overkant het slonzige Hoboken, waar zeelieden en allerlei soort van vreemdelingen huizen, waar de immigranten soms blijven plakken en waar een kleine Hollandsch sprekende gemeente van de Christelijke Gereformeerde Kerk is, die tevens het lot van zeelieden en landverhuizers zich aantrekt. Als vergoeding voor deze zwarte straten met verwaarloosde huizen biedt deze zijde den groenenden achtergrond van het Stateneiland. Westwaarts slingert zich de Hudson op en omsluiten de heuvelen van New-Yersey welvarende plaatsen. Ook ten Noorden boeit weer de Hudson het oog en klimmen de legers van New-Yorksche huizen met vaandel en vlag vroolijk tegen de hoogten op. Daarbeneden, dichtbij de beroemde Brooklyn Bridge (brug over de East River (Oostelijke Rivier). Verderop de Williamsburg Bridge. Nog verder de Queensboro Bridge. En nog meer bruggen schaffen uitwegen aan de opgepropte stad. Hoe verhoogen deze bruggen van meesterlijke konstruktie het rivierschoon!

In deze omgeving heb ik menigen automobielbandafdruk staan.

Zoo moet men zich tegenwoordig over Amerika, waar men met voetstappen uiterst zuinig is, uitdrukken.

HEPP.

GEESTELIJKE ADVIEZEN.

Het gaat, zooals ik indertijd zei te vreezen. 'k Ontvang gedurig vragen waarvan het vrij onzeker is, of ze wel vallen onder de categorie tot wier beantwoording ik me hier beperken moet. En ik krijg er ook die er zeker niet onder vallen. Dan is de beslissing wel eens moeilijk. In den regel neig ik er dan toe, liever even over de grens te stappen, dan door botweg af te wijzen, den schijn van onvriendelijkheid op me te laden. De vragers zal ik er zeker niet door ontstemmen, en m'n overige lezers zullen me in die gevallen wel dezelfde toegeeflijkheid bewijzen als ik zelf betoon.

Een en ander is, zooals men allicht begreep, een verontschuldigende inleiding op de beantwoording van een paar vragen, die tot de grensgevallen behooren.

Br B. te A. vroeg me n.l.: mag een christen (type als bedoeld wordt in vraag en antwoord 32 van onzen Heidelberger) aan het graf van 'n ongeloovige zeggen: „Hij ruste in vrede"?

Als ik op deze vraag inga, doe ik dat in de veronderstelling, dat ze niet maar zoo eens gedaan wordt, maar dat de vrager, om welke reden dan ook, belang heeft bij de beantwoording ervan. Uit zijn vraag zelve blijkt dat wel niet; maar ik begrijp, dat men bij het stellen eener vraag niet altoos kan vertellen waarom ze voor ons van actueele beteekenis is.

Het antwoord op B.'s vraag ligt, dunkt me, nog al voor de hand. 'k Zou zeggen, dat er veel afhangt van de objectiviteit der kwalificatie „een ongeloovige". Ontbreekt die in een bepaald geval; berust ze op onzen subjectieven indruk, dat de overledene dien ze geldt, ofschoon hij een belijder was van de waarheid en onbestraffelijk van leven, toch iemand was zonder zaligmakende genade, dan mogen we zulk een subjectief en daarom altoos zeer onzeker oordeel nooit als regel van gedraging aan anderen opleggen. Het oordeel van een ander kan geheel anders zijn. En dan blijft het, al achten wij duizendmaal, dat het onze juist is, zijn onvervreemdbaar recht om anders te spreken over den overledene dan wij zouden durven.

Anders komt de zaak te staan, zoo ons oordeel, dat iemand een ongeloovige was, berust niet op een subjectieven indruk, dien we bij een intiem verkeer als niet ieder met hem had, van hem kregen, maar op objectieve gegevens, b.v. op een levensuiting in woord en daad, die hem bij allen die hem kenden, openbaar maakte als een verwerper van het Woord en van den dienst des Heeren, zóó overtuigend, dat er op dit punt geen twijfel mogelijk is; en als er dan bovendien niets gebeurde, dat ook maar een schijn van recht geeft om te hopen, dat hij vóór zijn dood nog tot berouw kwam. In dat geval zou er voor een „Hij ruste in vrede!" enkel plaats zijn in den zin van een verzuchting, ofschoon ik toegeef, dat de woorden dan niet gelukkig gekozen worden. Ze kunnen wel niets anders beteekenen dan een wensch, waarvan men de vervulling althans mogelijk acht. En daarom zouden ze, naar mijn oordeel, niet strooken met den ernst van de waarheid Gods en van onze christelijke belijdenis, dat de goddeloozen geen vrede hebben. Al voegt het ons vooral in 't oordeel over een doode geleid te worden

POPULAIR-WETENSCHAPPELIJKE SCHETSEN.

„Wij wilden Jezus wel zien." III.

Ook in Duitschland valt een opleving der belangstelling voor het religieuse element in de litteratuur te constateeren.

Als we van „opleving" spreken, dan geschiedt dat bewust.

Want er is een tijdlang in de kringen der Duitsche belijders zelf gebrek aan waardeering voor geloovig religieuse kunst geweest. Toen in 1908 Jozef de Cock, hoogleeraar in de Germaansche letteren te Leuven, schreef over „het jongste streven in de Duitsche Katholieke Letterkunde"[1]) begon hij met de klacht, dat de roomschen hun eigen geschriften niet lazen. Vooral een vlugschrift van Veremundus (pseudoniem voor Karl Muth) stelde hun impotentie in ontdekkend licht.[2]) Daarin wordt zonder blikken of blozen gezegd, dat de Roomschen in Duitschland „geen glas Munchener geven voor het heele Nibelungenlied".

Maar sedert is de herleving onder de Roomsch-Katholieken gekomen; de oprichting van de „Literarische Warte" is er een symptoom van; evenals daarna van het maandschrift „Hochland" (dit laatste onder redactie van Karl Muth zelf), hetwelk tenslotte aan de „Literarische Warte" het leven gekost heeft. Daarnaast, gedeeltelijk tegenover, die beweging, is opgericht de zoogenaamde „Graalbond" met zijn orgaan: „Der Gral" (bij Fr. Alber in Ravensburg); aan dit tijdschrift is de naam van Richard von Kralik verbonden.

In deze laatste periodiek is de bedoeling zeer sterk aan het licht getreden, te bewijzen, dat een dogmatisch verstandelijke overtuiging, als van de Roomsche religie, tot waarachtige kunst ontwaken kan. Onder den titel „Monsalvat" kwam een bundel lyrische poëzie uit, die van dertig levende roomsche dichters bijdragen publiceerde; en dan alleen van zulken, die minstens met één bundel voor het front getreden waren.[3])

Het is ietwat ontnuchterend, te ontdekken, dat van deze toch wel forsche roomsche werkzaamheid door het niet-Roomsche Duitschland zoo weinig notitie genomen wordt.

Nog zeer kort geleden verscheen voor Nederlandsche lezers een Overzicht van de Duitsche litteratuur na 1880[4]), waarin de schrijver toezegt, „een aanschouwelijk beeld te geven van het geestelijk leven, dat zijn generatie, die omstreeks 1870 geboren werd, vond".

Men zou meenen, in dit geschrift ook een plaats te mogen zien ingeruimd voor de Roomsche inspiratie. Maar het feit is, dat ge vergeefs zult zoeken naar de namen van Roomsche auteurs als Domanig, Dransfeld, Eichert, Eschelbach, Greif, Hansjakob, Herbert, Kiesgen, Kralik, Krapp, von Pier, Pöllmann, Rafael.

Is deze negatie van het Roomsche woord vijandschap tegen de dogmatische gedachte? Hoe het zij, een litteraturgeschiedenis als deze moge zich bij het publiek inleiden met deze theologische vergissing:

„In den beginne was het Woord en hoezeer het dan ook misbruikt is, wij gelooven, dat het altijd weer wonderen verrichten, altijd weer nieuwe werelden scheppen kan" ....[5]),

doch zij doet dan ook onrecht aan zichzelf en aan de anderen, wanneer zij niet wil letten op het woord van hen, die in nog anderen zin pogen getuigenis te geven, door hun woord, aan dàt Eeuwig Woord, dat in den beginne was, dat bij God en God was, het Woord, dat vleesch geworden is en onder ons heeft gewoond.

* * *

De oogst van wie op den duitschen litterairen akker rijpe aren lezen wil voor zijn christelijken levensnood, is dan ook, als men het veld in zijn geheel overziet, niet anders dan schraal te noemen.

Richard Dehmel (geb. 1863) moge een gelicht gegeven hebben over: „Christus als Künstler", er zijn in dat groote, eens voor het positieve christendom bloedende Duitschland, naar verhouding maar weinigen, die den Christus zien als den Leeraar der hoogste kunst.

Want wel heeft Hermann Stehr (geb. 1864) de religieuze gedachte weer uitgesproken, doch de mythologie is bij hem getreden in de plaats van het vroeger erkende Roomsche dogma; blijkbaar heeft niet zonder reden zijn bestuur hem ontheven van het godsdienstonderwijs aan de roomsche school, waaraan hij werkte.[6]) En ook heeft wel Franz Werfel (geb. 1890), vechtend als een Nazarener tegen den Helleenschen geest[7]), het pleit gevoerd voor de absolute eischen van God en de zelfvernietiging gepredikt als den weg tot zelfvervulling („Der Gerichtstag", 1920); maar deze jonge profeet heeft te weinig van den wezenlijken Christus gezien, dan dat hij het charisma van den boetgezant zou hebben kunnen bedienen als een die den weg van den Koning bereidt, of die heraut, verkondiger is van den Christus.

Onder dit alles heeft de proletarische Christus, dien Fritz von Uhde heeft doen treden in de hutten der armen, al evenmin blijvend beslag gelegd op den duitschen geest als de zoete Jezus-van-weldadigheid, dien Gerhart Hauptmann heeft uitgedacht, den Jezus van de bruidegomsvreugd (Hannele, 1892). Hauptmann moge met zijn roman „Der Narr in Christo, Emanuel Quint" (1910) zijn piëtisme en zijn mystiek hebben willen belijden[8]) door op zijn manier Christus in het leven in te dragen, toch heeft hij zijn Christusbeeld niet zuiver weten te houden; Hauptmann, zoo kan iemand zeggen, „Hauptmann is onze meest christelijke, maar ook meest heidensche dichter".[9])

En dat is hij werkelijk niet om zijn „jazeggen" tot het leven, tot het vleesch, tot de natuur; want Christus staat niet buiten vleesch en bloed en natuur. Maar als er in deze paradoxale oordeelvelling waarheid ligt, dan is het omdat Hauptmanns Christus juist buiten de werkelijkheid staat. Men denke aan de onwezenlijkheid van den Christus van Hauptmann in zijn drama: Der weisse Heiland, (1920).

En eveneens moge men zich afvragen, of de band aan den werkelijken, historischen Christus niet geheel doorgesneden is in dit lied:

door een liefde die alles hoopt — de eenige die dat doet — en dat is de liefde van 1 Cor. 13. Stelt de eere van God en van Zijn Woord boven alles.

In 't algemeen voegt ons bij graven groote voorzichtigheid in ons woord. Waar het leven van een gestorvene er ons geen recht toe gaf om te spreken van een heengaan en een rusten in vrede, voegt ons in eerbied voor de waarheid, het zwijgen.

Een tweede vraag van denzelfden lezer luidt: „In een brief over m'n overleden vader schrijvende, gebruikte ik uit piëteit het woord vader met een hoofdletter. De gadresseerde antwoordde mij, dat ik me schuldig maakte aan Rome's zonde, dat den Paus aanspreekt met „Vader" en aan het woord van Jezus in Matth. 23: „En gij zult niemand uwen vader noemen op aarde."

Heeft hij gelijk?

Neen, deze strenge criticus had zeker geen gelijk. Hij vergat, dat er voor het gebruik van hoofdletters in onze schrijftaal niet zulke vaste wetten zijn, dat hij of wie onder ons ook, het recht zou hebben te zeggen wat hier mag of niet mag. In elk geval moest hij weten, dat nog nooit de wet heeft gegolden, dat men alleen met een hoofdletter beginnen mag de namen van personen of zaken waaraan men goddelijke eere toekennen wil. Naar dien maatstaf kan de man zelf geen briefje van drie regels schrijven zonder aan afgoderij schuldig te staan.

En wat Jezus' woord in Matth. 23:9 betreft — de Statenvertaling heeft daar wel „Vader" (met een hoofdletter), maar de grondtekst heeft dien hoofdletter niet. Als de criticus van br B. zich dus niet bezondigen wil noch tegen de Statenvertaling noch — wat toch wel nog erger zijn zal — tegen den grondtekst zal hij, als hij het woord „vader" wil schrijven het zonder beginletter moeten doen.

Jezus heeft het in Matth. 23:9 tegen geen hoofdletters, maar tegen heel wat ergers. De naam „vader", waarmee de Joodsche leeraars door hun leerlingen werden aangesproken was de uitdrukking voor een verhouding van slaafsche afhankelijkheid en volgzaamheid, waarin geen mensch ooit tot een ander mag staan — zou hij ook zijn vader zijn naar 't vleesch; waarin men alleen staan mag tot God.

En het is die verhouding en geen hoofdletter waarvoor Christus waarschuwt.

Het voorbeeld uit de vraag van B. bewijst wel tot wat letterzifterij — zelfs in den eigenlijken zin des woords — men vervalt als men niet doordringt tot den geestelijken zin der Schrift.

V. K. F.

Correspondentie. J. A. te L. Zeker met genoegen voldoe ik aan uw verzoek — gelijk ik doe bij deze — in verband met wat ik schreef over de zonde tegen den Heiligen Geest, de aandacht onzer lezers te vestigen op de artikelenreeks over hetzelfde onderwerp van Ds Schilder in de „Delftsche Kerkbode" (uitgever: A. van Oel, Koornmarkt 44, Delft), en op uw eigen bereidwilligheid de betreffende nrs 1er lezing af te staan. Wie van dit aanbod gebruik wenscht te maken wende zich tot den heer J. Alberts, Chr. Onderwijzer, te Leersum.

A. E. te R. Als u de artikelen in de nrs van 24 Dec. en 2 Jan. nog eens wilt overlezen, zult u zien, dat ik uw vraag toch inderdaad wel beantwoordde. Kunt u het antwoord er niet in vinden, dan moet ik uw vraag niet goed begrepen hebben, en zult u me genoegen doen met me die wat duidelijker geformuleerd toe te zenden.

U. P. W. Uw vragen zijn, tot mijn leedwezen, te onbepaald, om voor beantwoording vatbaar te zijn. 'k Vrees dat het u ook moeilijk zal vallen ze schriftelijk duidelijker te formuleeren en toe te lichten. 'k Raad u er met uw predikant eens over te spreken.

———

WIJSBEGEERTE.

Wijsbegeerte in steen.

XIV.

Het zal duidelijk geworden zijn, dat er bij een opvatting als de onze, van geen slaafs volgen van datgene, wat de mode-kunst voorschrijft, sprake kan zijn. En dat wij meenen den eisch te mogen stellen, dat onze belijdende bouwkunstenaars hun belijdenis ook in hun werk weten neer te leggen.

En wanneer dat geschiedt, dat is er zeer veel, juist in onzen tijd, dat ook onze mannen, die van „deze kunst" zijn, moet aantrekken — we geven dat onmiddellijk toe. Maar dan niet omdat het mode is. Maar wijl het ook ons in het gevlei komt, en wij op onderdeelen ons geheel kunnen aansluiten bij datgene, wat men in onzen tijd als een soort bouwkundig leerstuk naar voren schuift.

Daar is allereerst de kwestie van de waarheid.

Zéér juist heeft men opgemerkt, dat een bouwwerk niet mag liegen. Dat het leelijk is, wat men vaak ziet, dat de dingen meer of minder handig zijn gecamoufleerd.

Zoo staat er in een niet onvermaarde stad in ons vaderland, waar een zeer beroemde Universiteit onlangs jubileeren mocht, een kerk der Gereformeerden. Die kerk heeft, van binnen althans, geheel het aanzien van een oude kerk, met zuilen en een drietal beuken.

En inderdaad maakt dit alles een buitengewoon aardig effect. Er zit in het gebouw een zekere „stemming". En men krijgt zoo den indruk, dat hier iets is bereikt, wat op andere plaatsen, vanwege het gebrek aan „middelen" niet kon worden verkregen. En ge krijgt een gevoel van tevredenheid over het doen der ouden in de laatste decennien van de vorige eeuw.

Maar.... bij nader onderzoek komt ge tot de ontdekking, dat de zuilen heel gewone houten pilaren zijn, die overtrokken zijn met een soort pleister en een dikke laag witkalk.

En ge gevoelt heel even pijn.

Hoe „liegt" het alles door „vertooning"... in Gods huis!

Zie ook op het terrein van de kunst moeten we wáár zijn. Hebben we geen geld voor steenen, en kunnen we slechts houten pilaren stellen — welnu, we schamen ons niet, het te laten zien. Maar we doen niet „alsof". Dát is onwaar.

Geldt de eisch van waarheid dus inderdaad, ook al werd die in de laatste jaren, ook wel op andere gronden dan de onze naar voren gebracht — er is meer, waarop we, inzonderheid bij het bouwen van onze kerken moeten letten.

Het is dit, dat in elk bouwwerk op de hoofdgedacht van het doel, waartoe het bouwwerk werd gesticht, alle nadruk moet vallen.

Dat eischten we, krachtens ons beginsel, voor den bouw van een huis — dat eischten we niet minder voor den bouw van een kerkgebouw.

En wat ziet men, vooral in den laatsten tijd nogal eens gebeuren?

Dat men een kerk bouwt, waaraan alles wordt besteed, wat de gemeente maar éven kan missen. En wanneer dan de kerk gereed is, moet er een duur orgel komen. Op zichzelf héél goed. We moeten voor den dienst onzes Gods, en dus ook voor den eeredienst, het beste hebben, wat er te krijgen is. En ook ten opzichte van de instrumenten, waardoor het gezang in onze kerken wordt begeleid, zijn we in de laatste jaren gelukkig zeer sterk vooruitgegaan.

Maar.... nu kan het gebeuren — en meer dan éene kerk lijdt aan dit euvel —, dat men bij het binnenkomen in de kerk, allereerst het orgel ziet. Zóó domineert het instrument somwijlen in zijn uiterlijke vertooning, dat men eerst bij nadere beschouwing, en ook omdat men nu eenmaal in dié richting zoekt, den kansel ontdekt, die als een nietig aanhangsel zich verbergt onder zijne majesteit het orgel. Hier is iets niet in orde.

Gelijk we in een vorig artikel reeds zeiden, heeft ons gereformeerde volk ook door zijn bouwwijze getoond, te begrijpen, dat in den eeredienst het Woord nummer één is, en dat het andere eerst in de tweede plaats komt. Ook het orgel moet dus een ondergeschikte plaats innemen, en de kansel, waarop het Woord Gods zichtbaar aanwezig behoort te zijn (waarom krijgen we al kleiner preekstoel-bijbels?) moet het eerste zijn, wat men in een kerk ziet.

De versiering van een kerkgebouw dient zich dan ook o.i. te concentreeren om den kansel. Elke opzichzelf staande mooiheid, is slechts duldbaar, wanneer zij een bescheiden plaats inneemt, en van uit geen enkel standpunt gezien domineert.

Gods Woord is het beerschend beginsel in een kerkgebouw. En dat moet uitkomen, ook in de bouwwijze. Dat zien wij als eisch van ons beginsel. Dat óók.

Het is meer dan één van onze bekwame bouwkunstenaars gelukt een eigen type te geven aan onze Gereformeerde kerken. We denken hier speciaal aan den algemeen bekenden en begaafden Tj. Kuipers. Maar wanneer anderen in zijn stijl werken, dan is het noodig, dat niet door kleine variaties, tenslotte een geheel wordt verkregen, dat in strijd is met de hoofdgedachten van onze gereformeerde liturgie.

Een en ander wijst in een bepaalde richting. Zéér duidelijk is het o.i., dat het noodig is, dat onze bouwkundigen zich, meer dan tot dusver wél is geschied, bezig gaan houden met ernstige beginsel-studie. Niet alleen de beginselen van de moderne bouwkunst, maar ook de eischen van hetgeen christelijke levensbeschouwing mag heeten, moeten grondig en degelijk gekend.

Ergens in ons vaderland staat een pracht-villa. „Prachtig" heet het althans.

Het huis is gebouwd door een gereformeerden architect, en het wordt bewoond door een gereformeerd gezin.

Maar wanneer iemand mij vraagt, om eens een huis te mogen zien, waar de boeddhistische tendenzen, waar de wijsgeerige beschouwing van den hyper-modernen mensch, in allerlei versiering en in allerlei uitdrukking klaar is te lezen, dan zou ik hem verwijzen naar dát huis.

Nu is dat voor dat éene geval zoo erg niet. Maar dergelijke gevallen wijzen er op, dat wij nog veel te weinig ons bewust zijn van het feit, dat de zondige levensbeschouwing, ja, dat een heidensche wijsbegeerte beslag legt op heel het leven. En wij hebben, naar we meenen, dan toch een andere opvatting van de „doorwerking onzer beginselen op alle terrein van het leven".

Het is niet ónze taak, hier bizonderheden aan te geven.

So aber treten alle wir ans Kreuz
und, noch in Tränen, jubeln wir hinan,
wo endlich, durch der Sonne Kraft erlöst,
der tote Heiland seine Glieder regt
und strahlend, lachend, ewiger Jugend voll,
ein Jüngling, in den Maien niedersteigt.[10])

* * *

Tenslotte blijft dus niet anders over dan de troosteloze gedachte, dat wel de Roomschen wakker worden en zich over hun christendom bezinnen, doch dat voor het overige in Duitschland de Christus het verlangen der geesten minder sterk schijnt te wekken, dan in andere landen zulks viel waar te nemen. Men zingt Goethe nog wel niet na:

Den deutschen Mannen gereicht's zum Ruhm,
Dass sie gehasst das Christentum,

maar zelfs wie den duitschen dominee niet al te gemakkelijk gelooft, die eens verzekerd heeft, dat de duitsche boer nooit tot het christendom bekeerd is geworden, zal ten aanzien van den drager der kunst in het algemeen een zoodanige verzekering niet anders kunnen dan aanvaarden.[11])

En de enkelen, die ons nog een oogenblik als troosters zouden kunnen tegentreden, vallen straks ook al tegen. Want wat héeft men aan een tot het roomsche geloof weergekeerden Bahr (Hermann Bahr, geb. 1863), wanneer de man zich geen moeite doet, te spreken tot de anderen van zijn Christus?[12]) Wat helpt ons Stefan George, als hij, die uit Roomsche ouders geboren is, een Roomsche doet klagen, dat hij bij het lezen van des dichters verzen een gevoel krijgt als van wie een vreemden tempel binnengaat; doch dan met de toevoeging: „De goden, waaraan de tempel is gewijd, zijn niet de mijnen.... in dezen tempel kan ik niet bidden en tot volle bewondering kan ik nog niet komen. Daarvoor mis ik nog de liefde, die de essentie der dingen verbindt en geleidt naar het hoogste begrip"[13]). Wat baat het, of men Rainer Maria Rilke (geb. 1875) al een religieus dichter noemt, wanneer tegelijk zijn religieuse ontroering meer erotisch dan waarachtig Godsdienstig is? In zijn land is voor velen, en ook voor wie op hem gelijken, vergeefs gesproken het woord van den man, die zeggen dorst: dat liefde, welke niet staat op den bodem van de vreeze Gods, nooit kan zijn een Godbeminnen, maar hoogstens een sublimatie van Eros.[14]) En met Eros hebben de duitsche dichters somtijds meer te doen dan met Christus.[15])

Neen, er zijn niet veel troostelijke dagen voor wie thans in Duitschland den Christus wil vinden in het huis der dichters. Ook Richard Dehmel laat ons tenslotte ledig heengaan. Hij heeft wel Christus als kunstenaar geteekend; en, zich aansluitende aan een oude fabel, heeft hij ons wel den Christus geteekend als een schilder, die nog schoonheid vindt in een kadaver van een hond (men denke aan het Oosten en zijn verachting van den hond), doch hier is de Christus wel de leeraar der schoonheid, maar allerminst haar priester of haar drager.

En als dan diezelfde Richard Dehmel den Christus in Gethsemané maakt tot den verwanten drager van des dichters zonden, zonder dat hij wordt daarvan de verzoener, dan is deze Christus-visie wel geheel gehouden buiten het raam der positieve confessie omtrent den Man van Smarten:

Wehe, wehe, Geist der Liebe,
voller Reinheit schwebst du, klar und hoch;
doch dein Pfad ist Nacht und kalt und trübe,
und mich kettete die Erde doch![16])

Laat nu iemand zeggen, dat een „messiaansche geest" rondwaarde onder de dichters van de jongste generatie[17]).... die messiaansche zaligheid is dan toch wel van eigen maaksel. Zij is vreemd aan het geloof, dat Jezus is de Christus, ook voor de priesters der kunst de eenige weg naar boven.

K. S.

---

[1]) Verhandelingen van de Algemeene Katholieke Vlaamsche Hoogeschooluitbreiding. Openingsrede van het IIe jaar. Tiende Jaargang, 1908, no. 109, Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel.

[2]) Sieht die Katholische Belletistrik auf der Höhe der Zeit? Eine litterarische Gewissensfrage. F. Kirchheim, Mentz. Van zijn hand, nu onder eigen naam, verscheen in 1899: Die litterarischen Aufgaben der deutschen Katholiken. (Kirchheim, Mentz).

[3]) Bij Fr. Alber, Ravensburg, 1908. Bovendien vragen nog de aandacht tijdschriften als „Dichterstimmen"; de geschriften van de „Sammlung Kösel; de Graalboekerij van den Graalbond; en Bernhard Stein: „Neuere Dichter im Lichte des Christentums".

[4]) Dr Arthur Eloesser, De Duitsche Litteratuur sinds 1880. Vertaald door Martha Leopold, Amsterdam, Elsevier, 1924.

[5]) Eloesser, bl. 4.

[6]) Al heeft dan dit ontslag hem een plaatsje bezorgd in het boekje van Eloesser, die de dogma-getrouwe Roomschen immers bijna allen voorbijgaat! (bl. 57).

[7]) De onderscheidingen van Heinrich Heine.

[8]) S. Fischer Verlag, Berlin, 1922 (60 bis 66 Aufl.). Uit het slot: „Unwillkürlich dankt man den Himmel, dass nur ein armer Erdenaarr (Quint) und nicht Christus selber der Wanderer gewesen ist; dann hätten nämlich Hunderte von katholischen und protestantischen geistlichen.... (enz., die Quint kwalijk bejegend hebben, om zijn geloof dat hij Christus liet zien) den Fluch der Verdammniss auf sich geladen. Aber — wie konnte man wissen — ob es nicht doch am Ende der wahre Heiland war, der in der Verkleidung des armen Narren nachsehen wollte, in wieweit seine Saat — die Saat des Reiches, gereift — wäre?"

[9]) Eloesser, 32.

[10]) Vergelijk H. Weinel, Jesus im 19 Jahrhundert, Tübingen, Mohr, 1914, S. 308.

[11]) Houston Stewart Chamberlain. Die Grundlagen des XIX Jahrhunderts, II, Hälfte, 14 Aufl., München, Bruckmann, 1922, S. 1049.

[12]) Eloesser, 44.

[13]) Frans Erens, Toppen en Hoogten, 109, 110.

[14]) Emil Brunner, Die Mystik und das Wort, Tübingen, Mohr, 1924, 387.

[15]) Eloesser, passim.

[16]) Weinel, a. w. 307.

[17]) Karl Henckell, Lyrik und Kultur. Neue Vorträge zu Leben und Dichtung Hans Sachs, Haist & Diefenbach, München, Leipzig, 1914, S. 19.